

Francis Ispay

Yürükek közt Anatóliában

Yürükekkel először 1971-ben találkoztam a Taurusz-hegységben, Törökországban. Bámulattal néztem, amint a karakoyunlu (fekete juh) törzs karavánjai a nyári havasi legelőterületéről, a yayláról, az Antalya környéki téli szállásterületekre igyekeztek. A kecske- és juhnyájaik közé málhával megpakott tevék és szamarak vegyültek. Itt-ott egy-egy tehén és néhány kutya egészítette ki az állatállományt. Meglátogatván őket sátraikban, meggyőződtem arról, hogy egy rég letűnt világ szokásait, eszközeit mentették át napjainkig. De meddig marad ez így? Csak idő kérdése, hogy a tevék gépjárművek, a házilag készített gúnyát olcsó tucatuha, a kavalt a rádió, a mesemondót a televízió elsöpörje.

1982 nyarán vetődtem ismét oda. A nyáj a fensíkon volt, és én váratlanul, hívatlanul betoppantam. Szerencsére sikerült bizalmatlanságukat néhány nap alatt eloszlatni. A hajdani jelentős létszámú teveállomány az elmúlt 11 év alatt 7-re csökkent. Itt is, ott is elemes rádiók sugározták az amerikaiaktól majmolt zenét.

Hazatérve nem tudtam nyugodni. 1984 tavaszán az egyik yürük barátomnak, Yusufnak levélben felajánlottam szolgálataimat, mint „dolgozó családtag”. Így közlecebről megismerhettem életüket, szokásaikat.

A yürük pásztor esztendeje négy szakaszból áll.

1. Telelés, szeptembertől májusig tart. A nyáj lent van a Taurusz-hegység déli lábánál, közel a tengerparthoz, ahol az időjárás megengedi a szabadban való állattartást.

2. Felvonulás a yaylára. Május elején két-három pásztor felhajtja a nyájat a havasi legelőkre. Az út 9–10 napig tart. A pásztorok szűkös holmiját 2–3 számár

viszi, míg a kutyák gondoskodnak az éjszakák biztonságáról. A nehezebb málhát (sátor, konyhafelszerelés, ruhák stb.) teveháton – ma már teherautón – küldik a nyáj után.

3. Nyári legeltetés. A legeltetés májustól szeptemberig tart. Az egész család itt van, sátraikban laknak.

4. Levonulás a téli szállásra. Szeptemberre a hideg éjszakák, a kimerült legelők a yaylán való további tartózkodást lehetetlenné teszik. A családok felszedik a sátorfájukat, és a nyájat visszaterelik a téli szállásra.

A yaylára való felvonulásban részt kívánván venni, április végére megérkeztem. A kis Gebiz Macar falucska teaháza előtt Yusuf veje, Mehmet fogadott, aki elkísért apósa sátrához. Yusuf csókkal üdvözölt, és letelepedtünk a sátor szőnyeggel borított földjére. Ebéd közben megállapodtunk abban, hogy május 8-án költözöm be hozzájuk. Bevezetésül szolgáljon az alábbi néhány megjegyzés:

A yürük törzs alapegysége a család, amelynek teljhatalmú ura az apa. Ebben a patriárkális rendszerben a család minden tagja tisztelettel és odaadással adózik neki. A jövendő apák, a fiúgyermek színtén előnyt élveznek. Kiszolgáltatják magukat, és a lányok zúgolódás nélkül engedelmessé válnak.

Mind a férfiakat, mind a nőket, akik

koruknál, társadalmi állásuknál, helyzetüknél fogva és rokoni kapcsolatuk révén ezt megérdemlik, kézcsokkal üdvözlik. A kézcsok után az üdvözlő homlokát a megtisztelt személy keze-fejéhez érinti. Ez a megtisztelő köszöntésmód jár ki a férfi vendégeknek is. Idegen látogató először hangos hívással jelenti közeledtét tisztes távolságból. Ha ugyancsak hangadással engedélyt kap, bejőhet a sátorba. A cipőt a bejáratnál le kell vetni, és vagy mezítláb, vagy zokniban léphet a sátorba.

A ház körül adódó legtöbb munkát a nők végzik. Takarítás, mosás, főzés, fejés, tejtermékek elkészítése, kenyérsütés, vízfordás, beteg állat gyógyítása, szőnyeg szövése, sátor felállítás, halottsiratás: mind az ő dolguk. A férfiak a nyáj legeltetését, nyírását, terelését, tejtermékek piacra vitelét, fa behordását végzik.

A yürük család a nyájból él. A Kis-Ázsiában kedvelt zsíros farkú juhokat tartják. Yusuf nyája majdnem ötszázra rúgott, kilenc kost tartott. A juhok augusztusban párosodnak. A vemhesség öt hónapig tart, tehát januárban ellenek. Az újszülött bárány neve „kuzu”, a születését követő második augusztusig. Ekkor „koyun”-ná lép elő. (A kuzu a gyermekeknek is kedvenc beceneve. „Te kis kuzum.”)

A juh igen türelmes, engedelmes állat. Ritkán hajtják, inkább vezetik őket. A pásztor előtűik meg, és monoton fütyüléssel vezeti őket. Egykét kecske is van a nyájban, ezek betölthetik a vezető szerepét. Volt közöttük egy „kös koyun”, vezérjuh, amely hívásra a nyáj elé ment, és vezette a többieket.

A gazda gyengéden bánik az állataival. Többször láttam, amint Yusuf megcsókolta valamelyik birkája pofáját. Ha beteg az állat, mindent meg-

Az egyik kos a nyájból

tesznek, hogy felépüljön. Tablettákat, injekciót adnak neki, de az ősi gyógy-módok sem haltak ki teljesen. A beteg állatot a család két hozzáértő tagja, Keziban és Saadet vette kezelésbe. Lapáton parazsat és két tüzes vasat vittek a kikötött állathoz. Keziban 10 dekányi vajat erőltetett le a birka torkán. Saadet és Ayse a birka farka végén szétválasztotta a szőrt, míg a farokvég kilátszott. Ezt mindkét tüzes vassal megégették. Az állat tűrte a kezelést, csak egyszerű kétszer ugrott egyet. A pörkölt szőrrel megdörzsölték az orrát, száját. Egy más alkalommal a tüzes vassal az állat tarkóját égették meg, fültől fülig. Ezután a farok végét perzseltek meg a tüzes vassal és a lapáton hozott parázssal. A bűzös, égetett szőrt megszagoltatták az állattal, Keziban ráköpött az égetett tarkóra, és egy nyers tojást etetett meg a jószággal.

A juhokat a fejükért, gyapjukért és szaporulatukért tartják. Márciustól szeptemberig fejkik őket. Egy fejéknél átlagosan három és fél liter tejet adnak. Augusztus végére lényegesen csökken a tejhozam. A téli szálláson fejt tej legnagyobb részét tejfeldolgozó üzemeknek adják el, akik gépkocsival jönnek esténként érte. A fennsíkon a család nőtagjai dolgozzák fel a tejet többféle módon.

A cukrozott juhtej igen ízletes, kedvelt eledel. A nagy zsíros farok miatt a fejéknél eléggé szennyeződik, ezért rongyon átszűrjük és felforraljuk. (A friss tej ivásának luxusát ritkán élveztük, mert a tejet nemesebb termékekkel dolgozták fel.) Rendszerint vaját és sajtot (peynir) készítenek belőle. Kézzel hajtható centrifugáló gépet is láttam, amely a tejet fejés után azonnal leföli. Családom vaját csak kis mennyiségben készített házi használatra. A leszűrt tejet vagy azonnal, vagy reggel, a tejfel leszedése után joghurttal „beoltják”. Egy óra alatt megalvad, szűrőzacskóba teszik, és egy rudakból tákolt háromlábú akaszt-

ják, hogy leve lecsepegjen. Hetente vagy kéthetente az összegyűlt peynirt leviszik számárháton Anamasba, a vásárra. Ottlétemkor egy kiló peynir ára 350 TL volt. A peynir a népi táplálkozás alapétele, naponta fogyasztják. Ugyanúgy a joghurtot. Magában is, és főzelékekben, salátákban, húskételekben. Sőt, kiváló üdítőitalt, ayrant is készítenek belőle. (Egyenlő arányban vízzel keverik, és kevés sóttal tesznek bele.) Nyári hőségben egy pohár ayran jól oltja a szomjat.

A juh gyapja igen értékes. Áprilisban nyírják, kivéve a bárányokat, ezek „bundában” mennek a fennsíkra. Miután a vágásra szánt juhokat elszállították, elkezdődik a nyírás. Egy állat 4–5 kg gyapjút ad, a kos többet. A család szükségletén felüli gyapjút mosatlanul eladják. (Egy kiló ára 550 TL volt, de ez mindig változik.)

A juhús, különösen a fiatal bányé, nagyon ízletes. A többször beharangozott szándék ellenére nálunk birkát nem vágtak. Más családoknál láttam, hogyan történik. A felesleget vagy félig megfőzve, vagy szárítva tárolták. Július elején kerül sor a felesleges bányák eladására. Már június végén megjelennek a birkacsiszárók, akiket – érthető okokból – nagy vendégszeretettel fogadnak. Ezek ellenőrzik a vágásra szánt állatok kiválogatását, és alkudoznak az áron. A kiválasztott birkát két hátsó lábánál fogva, mint egy talicskát, félretolják. A bányákkal együtt a kivénhedt állatokat is eladják. Egy erre a célra fogadott pásztor

tereli le a falkát Anamasba, ahonnan teherautó viszi őket az izmiri vágóhídra. Egy bárány ára 12 000–15 000 TL volt. Yusuf 2,5 millió lírát keresett ezen a nyáron. Fogyasztásra csakis egészséges, frissen vágott birkát használnak. A más okokból kimúlt állatot félrehúzzák, és a kutyáknak adják. Mindig éhes kutyáink féltve őrizték zsákmányukat, és csak a legkeményebb csontok (állkapocs) maradtak vissza utánuk.

A juhokat a sátor közelében deleltetik déltől késő délutánig. A fejést is ez idő alatt végzik. A fejés befejeztével a juhok kb. éjfélig legelnek, amikor is a nyáj letelepszik. A fennsíkon az éjjeli legeltetés úgy fél óra járőföldre volt. Éjféltől kora reggelig tartott az éjszakai pihenés. A pásztor ilyenkor tüzet rak, és a nyáj mellé telepszik. Hajnali 3 óra felé a nyáj mozgolódní kezd, és lassan, legeltetve visszaterelik a sátorhoz a déli pihenőre.

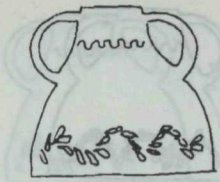
Reggel a pásztor frissen érkezett segítséggel szétválasztja a bányákat a többtől. Ezzel elejét veszi annak, hogy szopjanak. Csak a déli pihenő végén, a fejés befejeztével eresztik össze az anyjukkal. Hangos bégetéssel találják egymásra.

Minden családnak van néhány szamara. Nekünk 3 volt. Nevet a szamar nem kap, noha az egyiket maguk között karaburunnak (fekete pófájú) hívták, mert orra, szája fekete volt. A „karaburun” tehát nem annyira név, mint inkább ismertetőjel volt. Teherhordásra, hátalásra használják őket. Durván bántanak velük, mindig túl vannak terhelve, és hátalják a legnehezebb terepen is. Lapockáik között hegyes bottal bökődve ösztökélik őket.

Hatalmas kutyáik (csoban köpegi) kizárólag házőrző szerepet töltenek be. A nyáj terelésében nem vesznek részt. Fülüket kőlyök korukban rövidre vágják, mert a hosszú

Mehmet birkát nyír

fül a későbbi állandó marakodások alatt nagy hátrányt jelentene. Nem dőlgetük őket. Tányérul egy földbe vájt lyuk szolgál, amelybe egy kis savót, esetleg maradék kenyeret aprítanak. Idegeneket, idegen állatokat nem tűrnek gazdájuk körül.

A legtöbb család tart néhány baromfit is, a tojás miatt. Itt-ott egy-egy tehén vagy ló is látható. Vannak családok, akik juhok helyett kecskét tartanak. Erős, fekete szőrükből szövik a sátor anyagát.

A fennsíkon fa nemigen van, botokban nagy a hiány, ezért elterjedt, hogy az állatokat kövel dobálják. Elég ha az ember lehajol, az állat már tudja, mit jelent. Kivéve a kutyát. Ha idegen hajol le, a kutya még dühösebb lesz. A paritya használatra is elterjedt. Vele megszire, feltűnő pontossággal hajtanak.

Ahogy megbeszéljük, május 8-án Yusuf eljött elém a kis faluba, és együtt mentünk el a téli szállásra. Ez a Küçük Aksu (Kis Ak-szu) folyó ártere feletti állott, egy bozótos teraszon. Itt volt egy 8x4 méteres sátor, mellette egy hasonló nagyságú, cementblokkokból épült házacskó, az „oda”. Az udvarszerű tisztáson etetővályúk sorakoztak, míg odébb egy tekintélyes nagyságú, sövényfalú karám állott. Lent az ártéren volt a sekély kút, amelyből láncra kötött nagyobb vederral húztuk a vizet. A bozótos teraszlejtő, árnyékszék híján, gyakran látogatott „liget” volt. A sátor a szállás szíve. Ott lakott az asszony nép, ott főztek, dolgoztak, ettek, míg az „oda” (a szoba, a férfiak és férf

vendégek tanyája volt. Benne gabonával, liszttel, ruhákkal teli zsákok álltak, amelyek tetejére halmozták nappal az ágyneműt. Mindkét helyiség földje díszített nemez szőnyegekkel volt borítva.

Reggel 5 óra felé keltünk. Keziban, Yusuf felesége már söpörte az udvart a sátor előtt. Ayse, Gülay és Kenan útrakelt a falusi iskolába. A jó szóhoz nem szokott kutyák behúzott farokkal, fogvicsorgatva fogadták barátságos közleledésemet. A nyáj valahol a közelben legelt Mehmet felügyelete alatt. Yusuf Serikbe ment az újonnan vásárolt traktorért. Tevék hiányában a pótkocsis traktor fogja a nehéz málhát szállítani. Rövidesen két asszony érkezett, akik Kazibannak segítettek egy piszkos gyapjúcsomóból a szemetet kiszedni. Amikor egy jó adag tisztított gyapjú összegyűlt, Keziban hozzálátott a

gyapjút lazításához. Egy erre a célra készített új húrját pengetve a gyapjúcsomó felett, sikerült a húr rezgése által a csomót szálaira szórni. Ezt valóban látni kell! Estefelé Mehmet yürük dalokkal szórakoztatott bennünket. Énekét hosszúnyakú pengetős hangszerén, a „saz”-on kísérte.

Egy napi távollét után Yusuf meghozta a traktort. Vele jött húga és annak férje, Hassan is. A sógor feltette az imasapkáját, a „takke”-t, és félrevo-nult imádkozni, míg Yusuf a kését fente. Még az este egy bakkecskét kötöttek a sátor előtti fához. Ima végeztével az állatot leteperték, és Hassan elvágta a nyakát. A traktort a vergődő állathoz vezették, és elejét vérrel bekenték. Vért kentek a két legfiatalabb gyerek, Attila és Hatidzse homlokára is. A kecske hátsó lábán vágott kis nyíláson át Hassan levegőt fújt a bőr

alá, és az egész kecskét felfújta. Ezzel a bőrt az alatta lévő szövetektől elválasztotta. Most az állat hátsó lábainál fogva az egyik ágra akasztották, és Hassan könnyedén, nagy szakértelemmel megnyúzta, kibelezte és feldarabolta.

Egyik nap Yusuf meghívta Ramazam Csankaya-t, az egyik nagyrebcsült juhászt, aki nádsípján játszott. Majd saját készítésű „kobak hegedűjén” kísérte énekét. Még ezen a délutánon visszatért Hassan. Már lestem, hogy most melyik állatnak ütött az utolsó órája. Az egyik bárányt, amelyik mindig a sátor körül settenkedett ahelyett, hogy a nyájjal tartott volna, elkapták, és a sátor mögötti szabad-tűzhöz vitték. A szerencsétlen állatot leteperték, és Hassan tüzes vasat nyomva a könnymirigyek mellé, megvakít

Keziban újjal gyapjút zihlál

totta az állatot. Meggyőződve az operáció sikeréről, az állat mindkét szemébe beleköpött. E könyörtelen bánásmód célja szerintük az volt, hogy a vak állatot arra kényszerítsék, hogy az anyjával tartson, mert különben elvesz a hosszú út alatt, vagy fenn a legelőn a farkasok martaléka lesz.

Közben serényen folytak az indulás előkészületei. Yusuf megszerezte a hatóságoktól a felvonuláshoz szükséges engedélyt. Az egyik szomszéd a nyergemet javította. (A számárra kétféle nyerget tesznek. Az egyik a favázás lovaglónyereg, a „semcer”, a másik a tehernyereg vagy „palan”). Ez utóbbi kellett nekünk. Olyasféle, mint egy szalmazsák, sással megtömve. A számár hátára kötik, és arra rakják a terhet. Ezen persze ülni is lehet. Egy másik ember a szamarainkat patkolta meg a fa alatt. Két nappal indulásunk előtt Saadet kenyéret sütött az útra a sátor mögötti szabad tűzön. Liszthez vizet és sót keverve tészta gyúrt, ebből zsemle nagyságú cipócskákat formált, amelyeket a gyűrődészkán papírvékonyra sodort. Mellette nyílt tűzön egy felfelé domborodó kerék fémkorong melegedett. Saadet a kisodort tésztalevelet sodrófájával Ay-senek adta, aki fakardjával a „sis”-sel ezt átvette és a forró fémkorongra helyezte. Néhányszor ügyesen megforgatva a tészta mindkét fele megsült. A kutyáknak szánt cipókat nem sodorták ki, csak kézzel egy kicsit kilapították. A birkák hátát Mehmet kék olajfestékekkel megjelölte. Az indulás előtti éjjelen megjelent Hadzsi, a

sánta, fogatlan fogadott juhász. Bére a szezonra 25 000 TL volt. Emellett kapott cipőt, pásztor „kepeneg”-et, ételmezt, cigarettát. Családtagnak számított, és a lányokkal éppen úgy kiszolgáltatta magát, mint a többiek. Bennem vetélytársat látott. Apró-cseprő bosszantásait figyelmen kívül hagytam. A kutyák emberséges viselkedéséért igen hálásak voltak, és ha csak teheték, mel-

lém szegődtek. Hadzsi ezt is rossz néven vette, és vagy bottal verte el őket, vagy kővel dobálta meg.

Május 15-én hajnali 3 órakor kelünk. Gyorsan felöltözve lehörpintetünk cukros tejunket, mialatt az aszszony nép felmálházza a szamarakat. Az egész család kint állt a sátor előtt, amint Mehmet és jómagam a három felmálházott számmal és a két virgonc kutyával eltűntünk a bozótos lejtőn. Rövidesen elértük Hadzsi, aki a 479 juhból álló nyájjal előrement. A teliholdas reggel visszhangzott a bégetéstől, a kolompok csengésétől, a pásztorok nógatásától, a madarak énekétől. A levegőben kakukkfű illata érzett.

Az ártérről nemsokára egy dűlőútra tértünk. Körülöttünk búzatáblák, mezők. Kilenc óra felé egy feketefenyőligetben megálltunk pihenőre. Mehmet vízért ment az egyik számmal, Hadzsi a juhokkal vesződött, én pedig tüzet raktam. Reggelire kenyér mellé ayrant, peynirt és egy fej vöröshagymát ettünk. Ezt követte az elmaradhatatlan erős, túlcukrozott tea. A juhok letelepedtek mellénk, a bátrabbak még a tányérba is belenyáltak. Három óra felé egy kis cukros tejet ittunk kenyér mellé, amelyet teával leöblítettünk. A két juhász füttyszóval, szóbeli noszogatással, a bot gyengéd használatával felkelte a jószágot. Hadzsi előrement, és monoton füttyülésével vezette a nyáját. A szamarak, kutyák legtöbbször hátul ballagtak, kijelölt helyük a menetben nem volt. Már besötétedett, de mi csak tovább ténferegünk a legelésző nyáj

mögött. A városi élettől elkényeztetett szememmel semmit sem láttam. A mellig érő bozótos terepen az állatokat nem láttuk, csak bégetésük és kolompjuk hangja árulta el hollétüket. Kísérőim néha fel-felillantották elemlámpájukat. Ha szóltam nekik, nem válaszoltak, noha hallótávolságban voltak. Éreztem, hogy nem jó szemmel nézték jelenléteimet. Már éjfél lehetett, mire bebújtunk a magyar szürhöz hasonló „kepenek”-be. A nyáj egészen mellénk telepedett. Prűszkölésükkel meg-meglocolták fejemet, az egyik pedig még a hajamat is húzogatta.

Másnap reggel, mire Mehmettel felébredtünk, a nyájnak már nyoma sem volt. De hamar utolértük őket. Óriási fenyőtörzsekkel megrakott teherautók jöttek ki az erdőből. Minden ilyen találkozás kiabálással, türelmetlen dudálással járt, mert a birkák ijedtükben összevissza szaladgáltak. Déli pihenőre egy erdei patak mellett álltunk meg. Mehmet néhány szem fűt krumplival toldotta meg ebédünket. Forrás hiányában a patak vizét itták, de én inkább szomjaztam. Már sötét volt, mikor Pinargözü falucskán átmentünk. A kezdeti udvariasság hamar lekopott társaimról. A sötétben hívásomra nem válaszoltak, maguk között sugdolóztak. Az idő már éjfélre járt, mikor egy kiszáradt patakmederben megálltunk. Vacsora és minden előkészület nélkül ültünkben elszenderedtünk a tűz mellett. Röviddel éjfél után, mintegy parancs szóra, mindhárman felébredtünk. A nyájnak és szamaraknak híre-hamva sem volt. Mehmet a szamarak után ment, Hadzsi pedig előre a nyáj után. Velem nem törődtek. A tűz mellett maradtam a kutyákkal. Egyórás várakozás után beláttam, hogy ezek értem ide vissza nem jönnek. Előre mentem néhány kilométert, de az erdő síri csendjében csak egy sebes patak csobogását hallottam. A nyájnak, társaim-

Pihenő az úton. Balról jobbra: Mehmet, Hassan, Hadzsi

nak, kutyáknak nyoma veszett. Vissza-mentem a már kialudt tábortűzhöz, onnan pedig Pinargözübe. A kutyák miatt jóval a falu előtt letelepedtem egy plátánfa girbegurba gyökerei közé, és elszundítottam. Álmomból két hatalmas kutya riasztott fel. De aggodalomra nem volt ok, a mi kutyáink voltak, akik örömteli farkcsóválással nyalogatták az arcomat. Hajnal fél négy volt. Szerencsére egy másik nyáj jött a falu felől egy ismerős pásztorral, Hüsseyinnel, és én hozzásegődtem. Elhagyott tanjáknál átvágtunk a meder másik oldalára, és egy véget nem érő meredek hegyháton kapaszkodtunk felfelé. E kellemetlen szakasz neve „sanlı” volt, amely felvezetett a hóborította Bozburun csúcs alá. Nem voltunk egyedül. Nyáj nyáj után tiporta ezt az ősi ösvényt. A szamarak nyakára akasztott nehéz tevelolompok mély hangja összevegyült a birkák kis kolompjának csilingelésével, amihez a pásztorok kiabálása, a kutyák marakodása, magunk kimerült szuszogása vegyült.

Amint a nyáj elérte a tetőt, hajtóik hangos rivalgással jelezték megkönnyebbülésüket. Mi is készséggel járultunk hozzá ehhez a kora reggeli szerenádhoz.

Hüsseyin családja már régen fenn volt a tetőn. Az asszonyok készítették a peynirt, mi pedig letelepedtünk a földre terített szűrre, és mohón faltuk az elénk tett kenyeret, zöld paprikát, peynirt, fügét, és ittuk az erős teát. Nőstény kutyám, a Yeliz, tisztes távolságból figyelte a történeteket. Vittem neki kenyeret, amelyet hálás farkcsóválással fogadott.

Irigykedve néztem ennek a családnak a tevékenységét. Az apa és az asszonyok jelenléte biztosította a dolgok hagyomány szerinti folyását. Az én nyájamnál az apa hiányzott, sem Hadzsi sem Mehmet nem tudta pótolni Yusufot. Az asszonyok távolléte miatt a fejtés, főzés, sajtkészítés, tisztogatás elmaradt. A két fickó legfőbb gondja – a cigaretta biztosításán kívül – az volt, hogy minél kevesebb munkával teljék a nap.

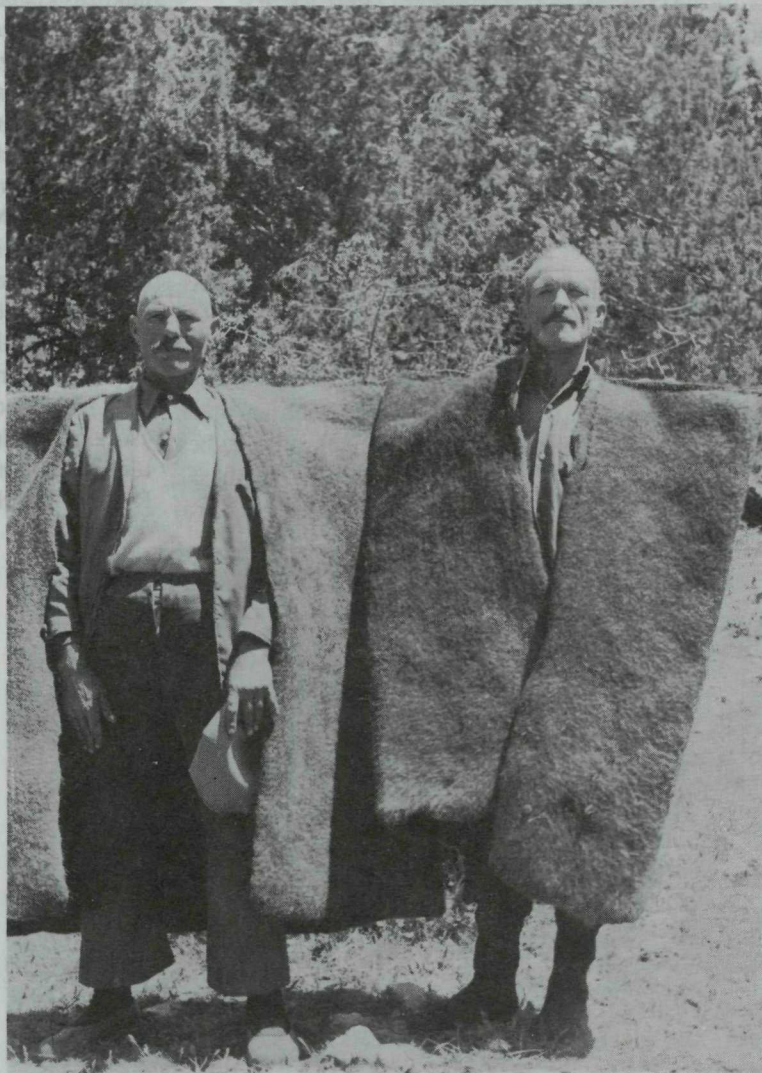
Hüsseyin – a nyáját fogadott pásztorának a gondjaira bízva – velem, a szamarakkal és kutyáival este útrakelt. Kilenc óra tájban megálltunk, a szamarakat béklyóba kötöttük, és köpönyegbe bújunk egy jól megérdemelt pihenőre. Másnap reggel utolértük az én nyájamat, és búcsút vettem Hüsseyintől. Hadzsi és Mehmet egy szót sem szólt, de megmondtam nekik, hogy

tévednek, ha azt hiszik, hogy egy kis leánycserkéssel van dolguk. Délután Hadzsi testvérehez, a jómódú Hassanhoz csatlakoztunk. Hála két leányának, élelmünk jelentősen feljavult. Hassan tekintélye rendet teremtett a már züllőben levő csoportomban.

Így múltak lassan a napok. Reggel öt-hat óra felé ébresztő. Addigra Hadzsi a nyájjal már jól előre járt. Mehmettel megittuk teánkat, felmálháztuk a szamarakat, és sietve hamar utolértük a nyáját. Kilenc-tíz óra felé megálltunk déli pihenőre. Ígérete ellenére Mehmet nem fejt, peynirünk is hamar elfogyott. A kenyér mellé volt szarított bolti tésztánk, cukrunk, olajbogyónk és az elmaradhatatlan tea. Délután három-négy óra felé ismét haraptunk valamit, felkeltettük a nyáját, és folytattuk a menetelést majdnem éjjelig. Számomra ez volt a legkényelmetlenebb.

Az utolsó órákat sötétben, bóklászva tettük meg. Végre megálltunk, a szamarakat kipányváztuk, ittunk egy teát, és bebújtunk a szűrünkbe aludni. Az úton egy birkánk elhullott. Mehmet egy másikat is betegnek nyilvánított. Elűnt vele a bozóttban, és hallottam, hogy valakivel beszélt. Az állat nélkül jött vissza, és azt mondta, hogy a birka megdöglött. Gyanítom, hogy eladta. Egyik birkánk megellett, és az újszülöttek én lettem a gondviselője. Ezzel a megtisztelő címmel járt az, hogy én cipeltem a kisbárányt utunk végéig.

A hetedik nap délutánján egy nagyobb község, Ayvali előtt álltunk, menetre készen. Felmálházott, türelmetlen szamarainkkal sok bajunk volt. Minduntalan szökni akartak. Végre hat óra felé Hassan jelt adott az indulásra. A

Hassan és Hadzsi bemutatják a török pásztoriszűr sokoldalúságát

falun átmenve egy jobb minőségű, forgalmasabb országútra tértünk. Az állatokat nem engedték legelni. Hassen lóháton fel-alá járt, és mint egy hadvezér, ellenőrizte a menetet. Minduntalan autókkal találkoztunk. A nyáj lógó fejjel, mit sem törődve a forgalommal törtetett előre. A szó szoros értelmében félre kellett tolni őket, nehogy a gépkocsik kárt tegyenek bennük. Nekem mint hajónak különösen nehéz volt ez az út. Jobb kezemben egy bot, bal karomon az újszülött bárány, nyakamban két fényképezőgép, zsebemben a hangfelvevő, elemlámpa... Éjjelre járt, mire megálltunk éjszakázni. Hassen lánya pillanatok alatt tüzet rakott, s mire mi lemálháztunk, a szamarakat kipányváltuk, egy fazék frissen főzött rántottlevest tett elének.

Réggel 5 óra felé már ismét úton voltunk. Előttünk is, mögöttünk is nyáj nyáját követett. Pazarköy lakossága bezárt kapuik előtt állva nézte a felvonulást. Nemsokára elértük Anamast, az utolsó falut. Minden nyajtól jött valaki a faluba, hogy a vásárlásra kínálkozó utolsó alkalmat kihasználja. Mehmettel bementünk a faluba. Harminc pakli cigarettát, kenyeret, teát, cukrot, makarónit vettünk, és siettünk a nyáj után. Itt elváltunk Hassantól.

A patak völgye mind szűkebb, vadabb lett. A déli pihenő alatt megfürödtem a jéghideg, sebes folyású patakban, míg a többiek érdeklődve figyelték, mikor fog az ár elragadni. Megint szürkületig vártunk az indulással, és nemsokára vak sötétben botorkáltunk a nyáj után. Itt is, ott is táborítézek fénye jelezte egy-egy család éjjeli szállását, de a mi vándorlásunknak nem akart vége lenni. Végre megálltunk egy magaslaton. Valahol alattunk egy

nőstény szamar iázott keservesen, amit egyik hímünk nem bírta tovább elviselni, és málhástól rohant a hang irányába, én pedig utána. A vak sötétben a szamar hamar eltűnt, én pedig mérgeződve másztam vissza előző helyemre. A nyájnak, kísérőimnek csak hűlt helyét találtam. Kegyetlen hideg lett, és egy sziklarepedésbe bújva vártam az új nap virradatát. Lent alattam egy elemlámpa villogását láttam. Válaszoltam az enyémmel, és rövidesen megérkezett Mehmet a szőkevény szamarral. Szidtuk Hadzsit, aki a másik két szamarral, hálószerünkkel valahol a közelben tanyázó testvérehez csatlakozott. Nagy tüzet raktunk. Egyetlen szűrünket átengedtem Mehmetnek, jómagam pedig levettem a szamarról a nyeret, és rátettem fázós derekamra.

Kora reggel felélesztettük a tüzet, felmelegedtünk, megittuk teánkat. A nyájból csak egy vak bárány maradt

vissza, a többiek – ismervén az utat – előrementek. Egy hosszú, meredek lejtőn fújtattunk felfelé, és nyolc óra tájban elértük a tetőt. Ez már a havasi legelők szintje volt. Hamar utolértük a nyáját, amely mohón legelte a friss, kővér füvet. A lejtőkön nagy foltokban feküdt a hó, míg a mélyedések nedves talaját sárga virágszőnyeg borította. A füves lapályokkal alig járható kőtengerek váltakoztak.

Dél felé végre megérkeztünk Yusuf tanyájára, holtfáradtan. Szerencsénkre a kőkunyhó, az „oda” átvészelte a telet. Napos oldalán melengette Hadzsi gémberedett tagjait. A bejáratot elzáró ideiglenes falat szétszedtük, és a nedves fával rakott tűz fojtogató füstjében elfogyasztottuk Mehmet makaróniját cukros vízzel, kenyérral. Az újszülött bárányt behoztam, egy cövekhez kötöttem, és pihenőre tértem.

Másnap már korán le akartam feküdni, de Hadzsi és Mehmet sugdolóztak, csomagoltak. Két vad kinézésű fickó érkezett puskával. Az egyik számárra három szűr, edényeket, víz-hordó kannát pakoltak, és „haydi”! Hova megyünk? Csak egy semmitmondó kézmozdulattal válaszoltak. A tanyánk mögötti hegyháton átmászva egy völgybe ereszkedtünk, és vak sötétben, másfél órás menetelés után letelepedtünk egy juniperus-ligetben. A helyzet kissé nyugtalanított. Minek hoztak engem ide az Isten háta mögötti rengetegbe? Minek a puszka? Kik az új tagok? A társaság szétszéledt, és elemlámpák fényénél fát szedtek. Nemsokára egy hatal-

Hatidze és Atila bemutatják a házilag készült mérleget

mas máglya fénye világította meg a tűz körül ülő társaságot. Velem nemigen törődtek, teáztak, énekeltek. Éjjél felé beállított Hadzsi a nyájjal, és engem heccelve mulattatta a társaságot. Nagy zsebkéssel a kezemben bebújtam a hálósákba. Miután mindenki lenyugodott, a birkák keresztül-kasul jártak rajtunk, turkáltak a csomagjainkban.

Mire felébredtem, magam voltam a tanyán a kutyákkal. Szüksős holmimat átrendeztem, hogy a legfontosabb dolgaimat magammal vihessem, ha innen el kellene mennem. Szedtem még fát mielőtt besötétedett, főztem egy kis makarónit, és lefeküdtem.

Reggelre sűrű harmat borította a hálósákomat. Yeliz ott kuporgott néhány lépésre tőlem. Délután megjött Mehmet, puskával a kezében, majd az egyik idegen, és végül éjjél felé Hadzsi a nyájjal. Dühös voltam, hogy idehoztak „számkivetésbe”, mikor sokkal kényelmesebb lett volna a kunyhóban maradni. Később tudtam meg, hogy ezt a területet használják éjszakai legeltetésre, tehát ennek a második tanyának az lehetett a célja, hogy az éjszakai itt-tartózkodást kényelmesebbé tegye. Ma éjjel a juhok még merészebben turkáltak a málhában, gázoltak rajtunk. Félálomban hallottam Hadzsi nyivákolását: „Megették a cukrunkat! Megették a kenyérünket!”

Másnap a tábor olyan volt, mint egy esatater. Mehmet itt aludt, és délfelé visszamentünk Yusuf tanyájára. Nemsokára egy kis öszvér- és számárkaranéván érkezett meg a néhezbb málhával. Hassan, Yusuf sógora, bérelt fehér lovon futott be, felesége gyalog követte. Saadet, Mehmet állapotos felesége, és Aysel is megérkezett. Hassának meghívtak szállásukra. Kunyhójuk a téli hó terhe alatt beszakadt, ezért a szabad ég alatt aludtunk, egy finom vacsora után.

Saadet jelenléte nagy javulást hozott a kunyhóra. Fejt, peynirt, joghurtot készített, kenyeret süített, rendbe szedte a kunyhót. Jómagam fáért mentem a mögöttünk levő magaslatra. Május 30-án éjjel végre megérkezett Yusuf, feleségével és a család többi tagjával.

A sátrat évről évre ugyanarra a helyre állítják. A helyet könnyű megtalálni, mert a sátor letapasztott földje, a három oldalára rakott alacsony kőfal elárulja hollétét. Keziban és Saadet szorgoskodtak a sátorral, míg Yusuf és Hassan a fűben fekvé nézték a munkát. A fedőlapokat ráterítették a sátor földjére, a feszítőköteleket lazán a cövekhez kötötték. A tetőt tartó három rudat a tetőlap alá tolták, és felállítva őket a sátor fedőlapjára a kívánt magasságra emelték. A sok zsákot Saadettel a sátorhoz cipeltük, és belőlük építettük a sátor egyik hosszanti falát. A két férfi megkérdezte, hogy nem féltém-e a derekamat, de az állapotos Saadet derekáért nem aggódtak.

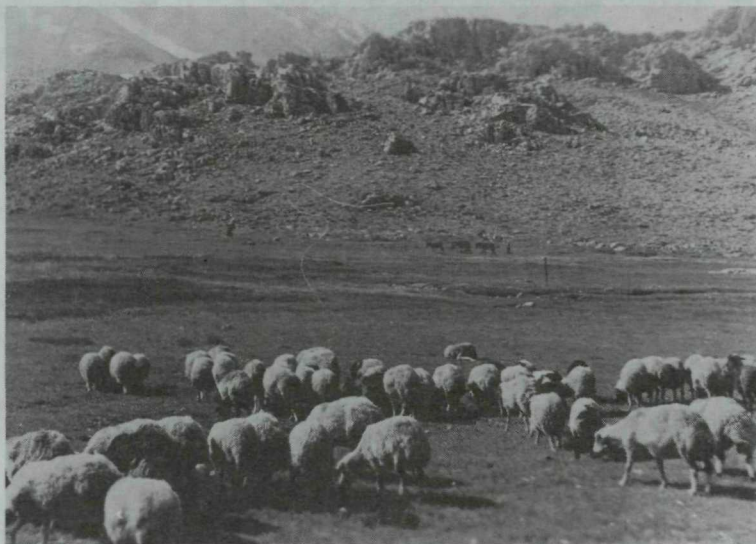
A sátor elkészülvén kialakult az alvásrend. Yusuf és jómagam mindig a sátorban aludtunk. Keziban kivételével a többiek is a sátorban aludtak, noha egyik-másik néha a kunyhóban töltötte az éjszakát. Ha vendég jött, az is a sátorban kapott helyet. Keziban volt a kunyhó ura, ott is aludt, ott főztek. Tizenöt lépésre a kunyhó előtt állt a „kővasaló”: egy kerek, alacsony, befelé dülő kőfal, fedél nélkül. Benne nyílt tűz felett süítették a kenyeret, forralták a tejet, készítették a sajtot, joghurtot.

Ha esett az eső, a kenyérsütést a kunyhóban végezték.

Fák és bokrok hiányában a szükséglet elvégzése először gonddal járt, de ezen a téren is kialakult egy rendszer. A kunyhótól kb. 100 méterre egy, a vasalóhoz hasonló kerek kőfal szolgált árnyékszék gyanánt. Ezt azonban csak Yusuf és jómagam használtuk. A többieknek is megvolt a kedvenc helye. A személyi higiénia egyik legfontosabb eszköze egy literes konzervdoboz volt. Vízzel megtöltve ott állt reggel a sátor előtt, mire mi felkeltünk. Ezzel az ember elballagott az árnyékszékre, és a víz egy részét az altest leöblítésére használta. A megmaradt vizet borotválkozásra, arc- és fogmosásra. A sok gyaloglás szükségessé tette a gyakori lábmosást. A földön ülve az ember rátette a sarkát egy lapos kőre, és egyik lábát a másik után megmosta. „Füredéshez” vizet egy négy-öt literes konzervdobozban melegítettek. Jómagam egy kis forráspatak vizében igyekeztem magam lemosni, ha sikerült a kíváncsi gyerekhadtól megszabadulni. Zoknit, alsóruhát sekély kutunk túlfolyásában mostam, noha ebben Saadet gyakran megelőzött. E primitív viszonyok ellenére sem éreztünk kellemetlen testszagot. Mindenki tisztá, ápolt volt.

Június 2-án az egyhónapos mohamedán böjt, a ramazan vette kezdetét, ami alatt napkeltétől napnyugtáig enni nem szabad. Ez alól a nyájat őrző pásztorok kivételt képeztek. Szándékom ellenére sem engedték, hogy velük böjtöljek, és Keziban mindig adott reggelit, ebédet.

Egy tipikus nap reggel négy óra felé kezdődött, amikor Yusuf odaszólt Saadetnek és Kezibannak, hogy keljenek fel. Hamarosan Kenan és Aysel is kidörzsölte az álmot a szeméből, és útrakelt a másfél óra járásra levő nyájhoz, hogy segítsenek a bárányokat elkülöníteni anyjuktól. Hadzsi és Mehmet a nyájjal lassan visszajött a sátor mellé déli pihenőre. A bárányok a sáortól távolabb legeltek, pi-

A nyáj megérkezik a yaylára

hentek Kenan és Ayse felügyelete alatt. Hadzsi és Mehmet teázta, kimosakodtak és lepihentek az éjszakai szolgálat után. A két kislány, Gülay és Hatidze a bárányokhoz siettek, és felváltották Kenant és Aysét. A két idősebb nő összehajtogatta és félrerakta az ágyneműt, kitakarították a sátrat és környékét. Keziben végre megjött a reggelimmel. Peynir, yoghurt, kenyér sohasem hiányzott. Ritkán egy tojásrántotta díszítette a tálcat. Evőeszközül a papírvékony kenyérből hajtogatott „kupak” szolgált. Ezzel merít az ember magának a közös tálból, és „kupakosul” a falatot megeszi. A kezdeti húzódozás után a kis Attila, egy köldökig érő ingecskebe öltözve, letelepedett mellém, nagy szakértelemmel csinálta az egyik kenyérkanalat a másik után, és turkált velük a tálban. Noha ottlétem alatt mindig náthás volt, én megúsztam az időt betegség nélkül.

Yusuf megszemlélte a nyáját, majd fogta a messzelátómat, és délelőtti sétájára ment, amely legtöbbször az egyik szomszéd sátrába vezetett. Befejzván reggelimet vágtam egy kis fát, hoztam vizet a kútról a húsz-huszonöt literes vízfordó kannákban, vagy elkísértem Yusufot reggeli körútjára, vagy pedig magam mentem el egy nagyobb kirándulásra.

Négy óra felé a nyáját a közeli kis érnél megittatták. Visszatérve pihenőhelyükre Saadet és Ayse hozzáláttak a fejéshez. Kannával a kezükben birkától birkáig mentek, leguggoltak mögöttük, a nagy zsíros, mocskos farkot félretolták, és megfejtek őket. A kis Attila – alig volt magasabb, mint egy birka – ott sürgött-forgott a nyáj körül: hol az egyik fekvő birkán lovagolt, hol az anyja hátán csüngött. Kannájuk megtelvéen, a tejet egy félreállított nagyobb üstbe öntötték. A fejésben Keziban is sokszor segített. Fejés végeztével behozták a tejet, rongyon át leszűrték, felforralták, feldolgozták. Közben a bárányok mind közelebb és közelebb jöttek a nyájhoz, és a fejés befejeztével a két nyáj fülsiketítő bégetéssel összekeveredett.

Mehmet és Hadzsi addigra lehörpintették vacsora utáni teájukat, felvették a „kepeneg”-et, és átvették a nyáját Yusuftól, aki a fejés végére mindig megjelent. A nyáj legelve, lassan az éjszakai legelőterületre vonult.

Yusuf és jómagam a sátorban lestük türelmetlenül az órát. Fél kilenckor a nappali böjtnek vége lett. Saadet megjelent a konyharuhával, leterítette előtünk, és behozta a tálcán vacsoránkat. Yusuf kiporciózta a kenyeret, amelyet vacsora előtt meglocsoltak, hogy a hajtogatásnál el ne törjön. Kis kupakokat formálva meregettük a rántottlevest, babot, tököt, peynirt, yoghurtot és hasonló jókat. Június 15-e nevezetes nap volt. Ekkor ettünk május elseje óta először húst. Mehmet ugyanis egy nyulat lőtt kora reggel. Gyomrunkat nem terheltük meg nagyon, mert a nyúlból tízen ettünk. Gyanítom, hogy Yusuf és jómagam nagyobb porciót kaptunk. Víz az egyetlen pohárban jött a vacsorához. Aki inni akart, a poharat először a másíknak kínálta, aki azt „udvariasan” visszautasította. Ha a vizespoharat vagy a vizesibriket Yusuf nem tudta ültőhelyében könnyen elérni, átszólt Saadetnak, aki a kunyóból hozzánk sietett, és a vizeskancsót közelebb tolta. Befejzésül jött a „csáj”, a tea. Ha hideg volt, tüzet raktunk a sátorban, a tűzfogó kő mellett. A gyerekek mellénk telepedtek, és hallgatták beszélgetésünket. Erre az alkalomra Keziban is sokszor ájtött a sátorba.

Nemsokára az ágyakat megvetették a földön. Vastag, nehéz paplanok, pokrócok képezték az ágyneműt. Én a hálószámban aludtam, hogy ne kelljen részemre is a nehéz ágyneműt cipelniük. Hálószákomnak nagy híre kelt. Messzi sátrakból jöttek csodálatára.

Yusuf féltékenyen őrizte tekintélyét. Ha adtam valamit egy családtagnak, azt vagy azonnal, vagy később elvette, és legtöbbször másnak adta. Nem dolgozott, csak felügyelt. Lábát Kenannal mosatta, és kenette a kenőcsöt kipállott lábujjai közé. Hüsseyin Ak, aki felkarolt, mikor társaim faképnél hagytak, meghívott, hogy töltsék egy éjszakát az ő sátrában. Yusuf akkor haragban volt vele, és kijelentette, hogy a meghívást nem fogadhatom el. „Családiag” szerepem nem engedte meg, hogy kívánságát figyelmen kívül hagyjam. Ha valamit elővettem, azt azonnal kivette a kezemből, megvizsgálta. Sokszor nagy megerőltetésbe került, hogy rendre ne utasítsam. Ha a szótáramat vettem elő, ellejejtetem, melyik szót akartam felütni, mire visszaadta.

A ramazan vallási ünneppel, „kur-

ban bayranu”-val végződik. Ez hasonlít a mi karácsonyunkhoz. Sátorról sátorra járnak jókívánságaikat kifejezni, a gyerekek ajándékot kapnak, hagyományos lepényt sütnék, cukorkákat osztogatnak. Az idén bayram június 28-ára esett. Yusuf peynirt vitt e napon az anamasi piacra, és én hozzászögöttem. Főleg azért, hogy bayramra bevásároljak, és – mi tagadás – egy jó ebédet is akartam enni. Két számár vitte a peynirt, Yusuf a harmadikat hátalta. Egy sajtkereskedő jött a pásztorok elé teherautóval, és felvásárolta a peynirt. Yusuf a teherautóval folytatta az útját, én pedig Kenannal és a szamarakkal baktattam Anamasba. Első utam a kisvendéglőhöz vitt, amely zárva volt. A bayram csak este kezdődik! Éhesen bevásároltam az ajándékokat. Vettem mindenkinek cipőt, harisnyát, cukorkát, Attilának játékokat. Kenan szerint vágtak egy bárányt a bayramra, és fentem a fogamat egy jó vacsorára. Este tíz felé megérkeztünk kifáradva, kiéhezve. Vacsora: rántottleves, ayran és kenyér. Kiábrándulásomat leplezve szétosztottam az ajándékokat.

Ahmet, Yusuf katona fia, július 4-én Ispartaba készült az orvoshoz, Mehmet kíséretében. Jómagam is hozzájuk szegődtem. Míg a ház népe a két szamarat felmálházta, ettünk egy kis peynirt, ittunk egy csepp teát. Négy óra lehetett, amikor a sátor előtt elbúcsúztunk egymástól. Yusuf kivételével mindenki a hagyományos kézcsókkal búcsúzott tőlem. A formalitást azonban hamar sutba dobtuk, és átölelkezve megcsókoltuk egymást. Yusuf könnyei vastag bajuszából csak úgy csepegték, amint erőteljesen magához szorítva megcsókolt. Jómagam érzékenyülve elkaptam a karaburun kötelét, és pár lépés után elnyelt bennünket a reggeli sötétség. Atom, a hatalmas kankutya, sokáig kullogott utánunk, gondosan kerülgetve Mehmet jól célzott köveit. Társaim megnyugtattak, hogy miként ők, Atom sem fog engem soha elfelejteni, és bármikor jönnék, meg fog ismereni.

A két hónapig tartó együttlétünk felejthetetlen élményekkel ajándékozott meg.